

LADIN TLA SCOLA MESANA

Cumpetënzes da arjonjer nchin ala fina dla scola mesana

La sculea/L sculé ie bona/bon de:

- ntënder cunversaziuns de argumënc atuei, ntënder locuzions y terminologies che vën dant suënz; audi n test, vester bon de capì l cuntenut, la minonga, l pont d'ududa y la mentalità de chi che reiona.
- liejer tesć cun esprescion y tenian cont dl senificat, ntënder l cuntenut dla nfirmaziuns y la mentalità di autors y se nuzé dla letura coche funtana per l arichimënt persunel.
- scrì de plu argumënc, sortes desvalives de tesć, usservan la regules dl lingaz.
- Pensé do sun l cumportamënt de cunversaziun y cialé sce l fin dla comunicazion vën arjonta, adurvé la cunescënzes gramatiches per scrì tesć , fé cunfronc cun d'autri lingac.
- savëi da purté dant si minonghes, ponc d'ududa y sentimënc te manieres desferëntes, reagì drët sun la usservaziuns de d'autri, argumenté y defënder ponc d'ududa, rujené te na maniera liedia de temesc njinie ca y adurvé tecniches desvalives de prezentazion.
- capì la cultura y la realtà ladina y la nterpreté.

PRIMA TLAS

Prima tlas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc
Audi (scuté su)			Files multimediei Cianties cun loces	Gherdëina y si luesc Cianties de Gherdëina y per gherdëina	Film: Gherdëina y si luesc Cianties
	Scuté su avisa. Capì i cuntenuc essenziei, tò su nfirmazioms tl detail.	Capì n test	Files audio cun plates de lëur sun plu livei	Stories desvalives	-Floris y l dragon melcuntënt - Chi che ne se nfida nia ie n tëmagiat - Stories di fredesc Grimm - La storia de Pinocchio -For dan computer -Nevi -“La clique “ tla unità didatica “Datrai me vala bona, datrai manco”
	Capì la ntenzion dla cunversazion. Jì ite ti sentimënc dl partner de cunversazion. Cunfrunté opinions y ponc de ududa.	Carateristiches dla formes de descuscion y de argumentazion.	Pro y contra	Argumënc de atualità	Podcast dla Rai Ladinia
	Purté dant cie che l ie unì cuntà.	Strategies per scrì su notizies y riasscunc	Prim nivel: Multiple choice do avëi scutà su files audio Segondo nivel: Fé anutazioms aldò de argumënc dac dant do avëi cialà trasmiscions curtes sun la mediateca	Mi familia Descrizion di tieres Usanzes de nosc luesc Lijëndes y stories	Uniteies didatiches per la 1.tlas

			Terzo nivel: Fé anutazions a na maniera liedia fajan ntervistes		
--	--	--	---	--	--

Prima tlas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc	
Rujené (purté dant)	Vester bon de manejé cërta situazions de cunversazion y respeté l partner de cunversazion	Formes de dialogh y d'interazion, regules y strategies dl rujené	Sandwich – Feedback	Juech dl Lëuf (“Werwolf”)	Rezetes per rujené	
			Parafasé			
			Rujené tla forma dl “IE”			
	Rujené te na maniera liedia, tlera y articulada, adurvé n lessich nèt	Rujené te na maniera strutureda, liedia y zënza nterferënzes		Referat curt	Tieres Mi familia	Uniteies didatiches
				Reflescions n con’ dla nterferënzes	Rujené zënza nterferënzes	Nterferënzes: Videos Ristles dla ULG
				Arichimënt dl lessich cun manieres de di tipiches	Scatula dla paroles nueves Dic y manieres de di	
				Relazions curtas	Descrizions tieres	
	Se nuzé de de plu tecniches dl rujené tla prejentazions.	Tecniches de prejentazions		Manieres de vijualsazion desfrëntes y criatives	Usanzes de nosc luesc y nce de d’altra cultures	

	Crië y mustré figures y roduli tl juech liede y planificà.	Reprejenté criativamënter stories lietes o scrites ma nce cianties cunesciudes nventan n test per ladin	Reprejenté vel' storia audida, ududa o nce scrita nstës	Lijëndes, stories y trasmiscions desfrëntes	Pitli teatri dla lijëndes Juesc dla pertes (Rollenspiele)
--	--	---	---	---	--

Prima tlas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc
Liejer y jì ite sun i tesé	Adurvé de plu techniches de letura	Liejer cun na udleda (überfliegendes Lesen) y jì ite te na maniera seletiva	-	-	
	Purvé ora y adurvé techniches per se lecurdé plu saurì	Aiuc per se lecurdé plu saurì	Scrì paroles o fé dessënies daujin al test	Scatula dla paroles	
	Analisé elemënc tl test, tò nformazions ora de tesé spezifics y les lauré ora	Strategies per capì y lauré ora tesé	Partì su l test te paragrafs Plates de lëur	Stories desvalives	- Floris y l dragon melcuntënt - Chiche ne se nfida nia ie n tëmagiat - La storia de Pinocchio - La stria che ulova diventé regina -For dan computer -Nevi -La clique (tla u. did. "Datrai me vala bona, datrai manco")
			Mind maps Fé nstës dumandes dl test	L mond di tieres	
Mparé a cunëscer la literatura ladina	Se dé ju persunalmenter cun la literatura	Plates de lëur	Lijëndes	- Coche n morch ti l' à fata a n malan - La nrosadura de Ciadenat - La Val dala Salieres	

					- L salvan de Puntives - Gardis y l ciastel dl Balest
--	--	--	--	--	--

Prima clas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc
Scrî	Crî adum ideies, fé n plann de scrittura, formulé pensieres y scrî l test finel	Fases dl prozes de scrî	Mparé a adurvé l dizioner online Struturé n test (ntroduzion, pert zentrela, contlujion)		
	Lauré ora tesé, i scrî inant y i mudé	Elemënc de composizion de n test	Cialé sun la richëza dl lessich cun la “ola dala paroles”	Mi familia - descrizion de na persona de familia sibe da n pont de ududa fisich che de carater, ma nce dla ativiteies che l fëj gën y n generel de cie che ti sà bel	
	Fé eserzizies sun formes d’esprescion scrîta	Tesé che conta, tesé espressifs/creatifs, tesé informatifs y descritifs	Scrittura criativa cun cuncors dla clas y reprentazion dl test plu garatà	Lijëndes, stories o poejjes	
	Scrî i tesé respetan la regules	Strategies da scrî respetan la regules	Lauré ora eserzizies nteressanc nce a nivel digitel y n referimënt ala tematices tratades	Regules de ortografia: à=hat y=und l apostrof la doples (ss-nn) l sonn j/j+vocala y s+cuncunanta -ch ala fin de parola y l plurel de t/z/ch=-c - pustoms che ne vën nia dant tl ladin -l azënt daviert y stlut	

	Liejer i tesć cialan sun la gramatica y se udan ora la regules de gramatica	Aprofondimënt morfologich y sintatich dl lingaz.	Lauré ora eserzizies nteressanc nce a nivel digitel y n referimënt ala tematiches tratades	Regules de gramatica: negazion dopla la dumanda cun l “pa” la congiunzion “che” (canche, ulache, coche) i verbs tl tëmp presënt La forma mpersunela (L ie – N ie)	
--	---	--	--	--	--

Prima tlas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc
Cultura ladina	I Ladins dla Elpes inier y ncuei	Storia y leteratura	I sculeies giapa de plu nformazions (cuntenuc) y possa pona te n segundo mumënt crì ora danter plu ncëries de lëur che va ite sun la nteligënzes de Gardner.	Gherdëina y si luesc cun geografia, flora y fauna Sic archeologics te Gherdëina Mpue de storia dla rujeneda ladina La usanzas, (i vedli mejes) y la spëisa da zacan Tieres L mond da zacan La lijëndes Descrizions cun manieres de dì tipiches	

SEGONDA TLAS

Segonda tlas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc
Audi (scuté su)	Scuté su cun atenzion.	Ntënder n test	Scuté su files audio y video te de plu idioms ladins; Test dla ciantia cun loces	I mestieres/erc tla valedes ladines	Trasmiscions “Scenar”
	Capì i cuntenuc essenziei, tò su nfirmazioms tl detail.			Usanzes	
				Zacan y ncuei a cunfront (família)	Micurà de Rü – Personaliteies conta Portal Ladin
				Cianties Argumënc d’atualità y de educazion zivica	https://generaziontlima.jimdofree.com/
	Capì la ntenzion dla cunversazion. Ji ite ti sentimënc dl partner de cunversazion. Cunfronté opinions y ponc de ududa.	Carateristiches dla formes de descuscion y de argumentazion	Descuscions n iede te de pitla grupes y pona cun duta la tlas	Argumënc de educazion zivica (lëur di mutons, dërc di mutons)	Schwabenkinder
	Purté dant cie che ie unì cuntà	Strategies per scrì su nutizies y riassunc	Prim level: Multiple choice do avëi scutà su files audio Segondo level. Fé anutazioms aldò de argumënc dac dant do avëi	I mestieres/erc tla valedes ladines.	Scenar
				Zacan y ncuei a cunfront	L’ava conta

			cialà trasmiscions curtes sun la mediteca Terzo nivel: Fé anutazions a na maniera liedia fajan ntervistes		
--	--	--	--	--	--

Segonda tlas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc
Liejer y jì ite sun i tesç	Adurvè de plu techniches de letura	Liejer cun na udleda (überfliegendes Lesen) y jì ite te na maniera seletiva	-	-	-
	Purvè ora y adurvè techniches per se lecurdé plu saurì	Aiuc per se lecurdé plu saurì	Scrì paroles o fé dessënies daujin al test Scatula dla paroles	Isituzions sozieles, politiches y lies I dèrc di mutons I parcs naturei	
	Analisé elemënc tl test, tò nformazions ora de tesç specifichs y les lauré ora	Strategies per capì y lauré ora tesç	Puzle de grupa	L Medieve tla valedes ladines	Mejes dl Medieve te Gherdëina La majon dl mesc de Bierjun L ciastel de Val L ciastel Fischburg L ciastel Stetteneck La dlieja da Sacun La ciampana dl Balest (1 cusé da Sacun)
			Nrescida multimediela per miuré l lessich	Atualità y argumënc d'uni sort	La Usc di Ladins, CdG, Diziuner Online
Jì a crì paroles tl dizioner	I dèrc di mutons				

	Mparé a cunëscer la leteratura ladina	Se dé ju persunalmenter cun la leteratura	Puzle de doi Plates de lëur	Prim vares dla leteratura ladina	Plates de lëur sun Lardschneider/Vian
--	---------------------------------------	---	--------------------------------	----------------------------------	---------------------------------------

Segonda clas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc
Rujené (purté dant)	Vester bon de manejé cërta situaziuns de cunversazion y respeté l partner de cunversazion	Formes de dialgoh y d'interazion, regules y strategies dl rujené	Mëisa turonda	Zacan y ncuei a cunfront	Cherta di mejes dl MG
			Pro y Contra	L valor di vedli mejes I dërc di mutons	
	Rujené te na maniera liedia, tlera y articuleda, adurvé n lessich nët	Rujené te na maniera strutureda, liedia y zënza nterferënzes	Ntervista cun mesuns multimediei a de plu persones	Istituzions sozieles, politiches y lies de nosta valeda	Nterferënzes: Videos Ristles dla ULG
			Reflescion sun la nterferënzes	Nterferënzes tl gherdëina	
			Referac curc	Zacan y ncuei a cunfront	Dai crëps dl Sela
			Arichimënt dl lessich cun manieres de di tipiches	La scatatula dala paroles	
	Se nuzé de de plu tecniches dl rujené tla prejentaziuns.	Tecniches de prejentaziuns	Prejentaziuns curtes, monologs, staziuns, relaziuns	La Val Badia I museums	

	Crïë y mustré figures y roduli tl juech liede y planificà.	Reprejenté criativamënter sories lietes o scrites.	Pitli teatri y nterpretazion de tesć/persunajes desvalives, reprejentazion tres pantonimes, ndevins y auter	Dërc di mutons, zacan y ncuei a cunfront, mestieres/erc	
			Purté dant na ciantia scritta nstës	Cianties ladines	

Segonda tlas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc
Scrî	Crî adum ideies, fé n plann de scrittura, formulé pensieres y scrî l test finel	Fases dl prozes de scrî	Planifiché, fé y documenté na ntervista, se nmaginé n lëur che l sarà tl daunì	Istituzions sozieles y politiches de nosta valeda I mestieres/erc tla valedes ladines	
	Lauré ora tesć, i scrî inant y i mudé	Elemënc de composizion de n test	Se nventé n'otra fin a n test o scrî na plata de diare da pert de n persunaje, mudé pruspetiva	Comunicazion y rujeneda (ciantia ladina)	
	Fé eserzizies sun formes d'esprescion scritta	Tesć che conta, tesć espressifs/creatifs, tesć informatifs y descritifs	Scrî liede (poejes, plates de diare, articuli de zaites)	Dërc di mutons Istituzion sozieles y politiches Museums	Vijita al MG Uniteies didatiches

	Scri i tesé respetan la regules	Strategies de scrì respetan la regules	Lauré ora eserzizies nteressanc nce a nivel digitel y n referimënt ala tematiches tratades	<p>Repetizion dla regules mparedes</p> <p>Regules de ortografia sëuraprò:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Azënt • Trema 	<p>Dizioner, curetëur ortografich</p> <p>Gramatica Online dl IL</p>
	Liejer i tesé cialan sun la gramatica y se udan ora la regules de gramatica	Aprofondimënt morfologich y sintatich dl lingaz.	Lauré ora eserzizies nteressanc nce a nivel digitel y n referimënt ala tematiches tratades	<p>Repetizion dla regules mparedes</p> <p>Regules de gramatica sëuraprò:</p> <p>L tēmp passà: perfet y mperfet</p> <p>L pronom reflexif “se” y l pronom tl 3. y 4. cajo “nes”</p>	<p>Dizioner, curetëur ortografich</p> <p>Gramatica Online dl IL</p>

Segonda clas	Abiliteies	Cunescēnzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsēies-Referimēnc
Cultura ladina	I Ladins dla Elpes inier y ncuei	Storia y leteratura	I sculeies giapa de plu nfirmazions (cuntenuc) y possa pona te n segundo mumēt crì ora danter plu ncēries de lēus che va ite sun la nteligēnzes de Gardner	<p>Usanzes</p> <p>Rujeneda y comunicazion</p> <p>Isituions sozieles, politiches y lies</p> <p>I dērc di mutons</p> <p>L Medieve te nosc raion</p> <p>Toponomastica ladina</p> <p>Lijēndes (la lijēnda de Fanes)</p> <p>La Val Badia</p> <p>I parcs naturei de nosc raion che ie</p> <p>Patrimone mundiel</p> <p>I museums</p>	<p>Libri che on te scola</p> <p>Uniteies didatiches</p>

TERZA TLAS

Terza Tlas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc
Audì (scuté su)	Scuté su cun atenzion. Capì i cuntenuc essenziei, tò su nfurmazions tl detail.	Capì n test	Files audio y video te de pl idioms	Vintejim secul tla Ladinia	Film de Ingrid Runggaldier
				Storia dl turism Storia dl ziplé	
				Prima y segonda Viera Mundiela	Films “Der verlorene Sohn”, “Berge in Flammen, Film “Gesprengte Berge” sun Youtube
				Testemunianzes dl tëmp dl fascism y dl’Opzion	Nsci fovela (Ingrid Demetz) Cudejel de bera Alex Moroder dl Rusina sun la Opzion
				Argumënc d’atualità y de educazion zivica	https://generaziontilima.jimdofree.com/
	Capì la ntenzion dla cunversazion. Jì ite ti sentimënc dl partner de cunversazion. Cunfronté opinions y ponc de ududa.	Carateristiches dla formes de descuscion y de argumentazion.	Descuscions n iede te de pitla grupes y pona cun duta la tlas	Jì de viac	Trasmiscion “Esperienzes al limit”
				Mass media ladins: tematiches d’atualità	Podcast Radio Ladin
				Argumënc de atualità y de educazion zivica	Podcast Rai Ladinia

	Purté dant cie che ie unì cuntà.	Strategies per scrì su notizies y ressumes.	Prim nivel: Multiple choice do avèi scutà su files audio Segondo nivel: Tò apunc aldò de argumènc dac dant do avèi cialà trasmiscions curtes sun la mediteca Terzo nivel: Tò apunc a na maniera liedia fajan ntervistees	Storia dl turism y dl ziplé, Prima Viera Mundiela (Prima Gran Viera) Testemunianzes dl tëmp dl fascism y dl'Opzion, Storia dl film La valedes ladines dla Dolomites; i ladins di Grijons y dl Friul; identità; Argumènc d'atualità y de educazion zivica	
--	----------------------------------	---	--	--	--

Terza Tlas	Abiliteies	Cunescènzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsèies-Referimènc
Liejer y jì ite sun i tesé	Adurvè de plu tecniches de letura	Liejer cun na udleda (überfliegendes Lesen) y jì ite te na maniera seletiva	-	-	
	Purvè ora y adurvè tecniches per se lecurdé plu saurì	Aiuc per se lecurdé plu saurì	?		
	Analisé elemènc tl test, tò nfirmazion ora de tesé spezifics y les lauré ora	Strategies per capì y lauré ora tesé	Puzle de grupa cun plates de lèur	La Prima Viera Mundiela (Prima Gran Viera) te nosc raion	Libri y articuli (Usc, CdG) de Elfriede Perathoner: Fam y ciarestia ntan la gran viera La zità de dlacia (Metgeo) La spanuela La ferata de Gherdëina
			Ntènder y nterpreté caricatures, tesé critics, satirics y de autilità	L mond di mass media ladins	La Usc di Ladins, CdG, Birba
			Leteratura al didancuei		

	Mapré a cunëscer la literatura ladina	Se dé ju persunalmenter cun la literatura	Nterpretazion y analisa de tesé de prosa y poejies		Autëures de ncueicundi
--	---------------------------------------	---	--	--	------------------------

Terza Tlas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc
Rujené (purté dant)	Vester bon de maneje cërta situaziuns de cunversazion y respeté l partner de cunversazion	Formes de dialogh y d'nterazion, regules y strategies dl rujené	Mëisa turonda	Storia dl turism, La viera, Istituzions politiches y sozieles, mass media	
			Pro y contra	Argumënc de atualità y de educazion zivica	
	Rujené te na maniera liedia, tlera y articuleda, adurvé n lessich nët	Rujené te na maniera strutureda, liedia y zënza nterferënzes	Nterferënzes y scatula dla paroles	Uni argumënt	Ristles Scatula dla paroles
	Se nuzé de de plu tecniches dl rujené tla prejentaziuns	Tecniches de presentaziuns	Mparé a fé na Power Point profesciunela Fé nstës n film curt per ladin	Mass media ladins	
	Crië y mustré figures y roduli tl juech liede y planificà	Reprejenté criativamënter stories lietes o scrites.	Juech dla pertes	Educazion zivica: cunëscer sé nstës y azeté i autri (respeté jënt da demez, minonghes defrëntes dala nostes) y la mpurtanza dl ulentariat	Crië y mustré figures y roduli tl juech liede y planificà.

Terza Tlas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc
------------	------------	-------------	--------------	----------------------	---------------------

Scrì	Crì adum ideies, fé n plann de scrittura, formulé pensieres y scrì l test finel	Fases dl prozes de scrì	Eserzitazion per l ejam de terza mesana: 1. Test argumentatif 2. Elaborazion de n test 3. Scrì n test pian via dala descrizion de na fotografia	Cuntenuc desvalives	
	Lauré ora tesé, i scrì inant y i mudé	Elemènc de composizion de n test	Se nventé n'otra fin a n test o scrì na plata de diare da pert de n persunaje, mudé pruspetiva	Cuntenuc desvalives	
	Fé eserzizies sun formes d'esprescion scritta	Tesé che conta, tesé espressifs/creatifs, tesé informatifs y descritifs	Scrì liede (poejes, plates de diare, articuli de zaites) Diare de viac (Gherdëina tl dauni), fé na brosciurra turistica a na maniera criativa	Jì de viac Argumènc d'atualità y de educazion zivica	Diare de n viac a Bulsan dan plu de 100 ani (Calènder de Gherdëina).
	Scrì i tesé respetan la regules	Strategies da scrì respetan la regules	Fé na plata internet o scrì articuli sun Wikipedia ladin Duel de gramatica y auter Analisé y cumedé scric multimediei che ie da garat	Repetizion dla regules mparedes y eserzitazion per scrì Social Media	

	Liejer i tesé cialan sun la gramatica y se udan ora la regules de gramatica	Aprofondimënt morfologich y sintatich dl lingaz.	Plates de lëur mé per chëi che se fej saurì tla rujeneda	Repetizion dla regules mparedes Regules de gramatica sëuraprò: <ul style="list-style-type: none"> • L pronom ntlitich • L congiuntif • La forma passiva tl passà 	Gramatica de Marco Forni Dizioner Ladin Dizioner Online
--	---	--	--	--	---

Terza Tlas	Abiliteies	Cunescënzes	Metodologies	Pruposta de cuntenuc	Cunsëies-Referimënc
Cultura ladina	I Ladins dla Elpes inier y ncuei	Storia y leteratura	I sculeies giapa de plu nformazions (cuntenuc) y possa pona te n segundo mumënt crì ora danter plu ncëries de lëus che va ite sun la nteligënzes de Gardner	La prima viera mundiela (La Prima Gran Viera) te nosc raion La Segonda Gran Viera y l tëmپ dla Opzion Istituzions politiches, sozieles y lies I mass media ladins Leteratura ladina Ji de viac y storia dl turism y storia dl ziplé	